

64-42-73/2
20.05.2016

В спеціалізовану вчену раду
К 35.052.19 у Національному
університеті “Львівська політехніка”
79008, м. Львів,
вул. Професорська, 1

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Мамонтова Ігоря Олександровича „Український націоналістичний рух у протистоянні антидемократичним режимам у 1920-х – 1950-х рр.: історико-правове дослідження”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дослідження. Державотворчі процеси в Україні з періоду набуття незалежності у 1991 році і по сьогодні супроводжувались ідеологічним протистоянням серед політиків та громадськості щодо ролі українських націоналістів у боротьбі за незалежність. Історики (в т.ч. історики права) здійснили фундаментальні дослідження з цього питання, проводились історичні реконструкції боротьби різних формацій українського націоналістичного руху, надавалися історичні оцінки багатьом етапам цієї боротьби. У той же час, у сфері юридичних студій дана проблема не знайшла свого комплексного дослідження. Автор дисертації спричинився до вирішення важливої та актуальної наукової проблеми – здійснення аналізу форм і методів протистояння українського націоналістичного руху антидемократичним режимам у 1920-х – 1950-х роках крізь призму норм тогочасного права держав-окупантів та чинних на той час норм і звичаїв міжнародного права, котре регулювало дані суспільні відносини. Актуальність погляду на проблему боротьби українських націоналістів за українську державність виявляється в унікальності самого наукового підходу, який побудований на пошуку відповіді на питання правомірності форм і методів протистояння українського

націоналістичного руху антидемократичним режимам міжвоєнної Польщі, Румунії, Угорщини, Третього Рейху та СРСР.

Актуальність даного дисертаційного дослідження також полягає у застосуванні комплексного історико-правового підходу, який відображає сутність дискусій у науковому середовищі та у суспільно-політичних оцінках даної боротьби. Правова оцінка історії даного протистояння визначає маргінес дискусій щодо двох кардинальних позицій полеміки: рух ОУН і УПА, а також їх формацій був національно-визвольним рухом чи бандитсько-зрадницьким явищем. Гостроту даної полеміки засвідчило ухвалення Закону України «Про правовий статус і вшанування борців за незалежність України» від 09.04.2015 № 314-VIII, співавтором якого є І.О. Мамонтов, коли правова квінтесенція досліджень даної дисертації була реалізована у даному законодавчому акті. Широкий суспільний резонанс даного Закону в Україні і поза її межами засвідчив важливість для суспільства правової оцінки боротьби українських націоналістів у досліджуваній період. Отже, актуальність правових вимірів історії протистояння українського націоналістичного руху антидемократичним режимам у 1920-х – 1950-х роках є очевидною, а сам науковий підхід до правової оцінки боротьби українських націоналістів у даний період є унікальним у сучасній юридичній науці.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій у дисертації має підтверджені науковими пошуками теоретичні узагальнення і висновки щодо практики протистояння українських націоналістів антидемократичним режимам, які сприяють формуванню загальної історико-правової оцінки правомірності форм і методів даного протистояння, дають можливість з'ясувати особливості правозастосовної практики антидемократичних режимів, яка зумовила гостроту форм і методів даного протистояння. Обґрунтованість наукових досліджень відображена у неупередженому аналізі практики протистояння організованих форм українського націоналістичного руху, у застосуванні ними різноманітних методів протистояння, екстрапольованому на комплекс нормативно-правової

регламентації права народів на самовизначення у поєднанні із комплексом національного законодавства держав-окупантів щодо прав, свобод і національних інтересів українського народу.

Логічна структура дисертації, її гармонічна і комплексна побудова свідчать про комплексне осмислення поставленої мети дослідження, її досягнення, що виражено у наведених і належним чином обґрунтованих автором дисертації висновках.

Підготовлені І.О. Мамонтовим висновки дисертаційного дослідження у повній мірі розкривають поставлені у дисертації завдання, представляють собою істотне значення для науки теорії та історії держави і права, а також для історії політичних і правових учень. Теорію держави і права у дисертації І.О. Мамонтов наситив понятійно-теоретичними положеннями, що стали результатом переосмислення основних для даної наукової проблеми понять і термінів, значення для історії держави і права виражене у правових підходах щодо аналізу історії боротьби українських націоналістів за українську державність, аналіз концепцій лідерів українського націоналістичного руху щодо української державності та дослідження поглядів на цю проблему представників антидемократичних рухів, здійснений у дисертації виступає важливим науковим доробком для історії політичних і правових учень у вітчизняній юридичній науці. Okремо слід відзначити здійснений у дисертації міжнародно-правовий аналіз розвитку права народів на самовизначення, його регуляторного впливу та співставлення із даним правовим комплексом практики реалізації форм і методів протистояння українського націоналістичного руху антидемократичним режимам у 1920-х – 1950-х роках.

Важливо також відзначити масштабність апробаційної наукової діяльності дисертанта, що виражено, зокрема у 28 різноманітних наукових заходах, що по суті було б достатнім навіть для докторської дисертації.

У дисертації І.О. Мамонтов використав широке коло джерел та літератури, серед яких багато джерел іноземною мовою, архівні джерела та друковані документи і матеріали, наукові роботи, мемуаристика, періодичні

видання тощо (стор. 195 – 228). Окремо слід відзначити застосування унікального комплексу нормативно-правових актів, що здійснюється вперше у дослідженні даної проблематики. Застосування такого різнобічного комплексу джерел зумовило обґрунтованість висновків дисертації, дало підстави для об'єктивного аналізу такого складного і суперечливого суспільного феномену як український націоналістичний рух у 1920-х – 1950-х рр. Все це засвідчує високий науковий потенціал І.О. Мамонтова, перспективність сформованої та застосованої автором міждисциплінарної методології та достовірність отриманих наукових висновків і результатів даного дисертаційного дослідження.

Новизна положень та висновки, котрі автор виніс на захист, становлять собою перші в українській юридичній науці історико-правові узагальнення боротьби українського націоналістичного руху у 1920-х – 1950-х роках проти режимів держав, котрі окупували українські землі у даний період. Слід зауважити, що дисертація І.О. Мамонтова є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним науковим дослідженням правових проблем боротьби ОУН і УПА.

З урахуванням заявленої наукової ідеї дослідження, досліджуючи її окремі наукові аспекти, І.О. Мамонтов сформулював перелік особистих висновків, пропозицій та рекомендацій, які становлять наукову новизну і у сукупності вирішують важливе теоретичне і практичне завдання – надають правову кваліфікацію формам і методам протистояння українських націоналістів антидемократичним режимам у 1920-х – 1950-х рр. (стор. 13 – 16).

При аналізі рукопису дисертаційного дослідження І.О. Мамонтова очевидним фактом стало те, що дане дослідження є комплексним і завершеним, характеризується послідовністю та системністю бачення проблеми, у якому у повній мірі розкрита мета і завдання дослідження. Дисертація складається із необхідних, нормативно визначених елементів, зокрема зі списку умовних скорочень, основної частини, до якої входять три розділи, кожен з яких

складається із трьох підрозділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків.

Досліджуючи поставлену мету, дисертант здійснив фундаментальний науковий екскурс щодо правової кваліфікації різноманітних аспектів протистояння українського націоналістичного руху антидемократичним режимами у 1920–1950-х рр. І.О. Мамонтов комплексно розглянув питання нормативно-правового регулювання національно-визвольної боротьби українського народу у законодавстві Другої Речі Посполитої, нацистської Німеччини та тоталітарного Союзу РСР, а також міжнародно-правові акти, що регулювали національно-визвольні рухи пригноблених народів в 1920–1950-х рр.

Повністю виправданим вважаємо твердження І.О. Мамонтова про те, що протистояння українських націоналістів великодержавним шовіністичним режимам здійснювалося співрозмірно і було відповіддю на порушення цими режимами прав українського населення, закріплених у національному законодавстві, міжнародно-правових нормах та угодах, тому, на погляд автора, воно і мало легітимний правозахисний характер (стор. 14). Також не викликає заперечень обґрунтування позиції автора, що боротьба українських націоналістів проти окупаційних режимів велася передусім з політичною метою; погоджуємося із автором у тому, що незважаючи на те, що певні прояви цієї боротьби (експропріації, індивідуальний терор) мали окремі кваліфікаційні ознаки кримінальних злочинів, абсолютно неприпустимо зводити їх до звичайного бандитизму.

Дослідження автором дисертації першоджерел, архівних матеріалів та інших інформативних друкованих ресурсів дало І.О. Мамонтову можливість визначити, що співпраця українських націоналістичних структур у 1920-х - 1941 рр. з спецслужбами іноземних держав, передусім Німеччини та Литви, носила взаємовигідний партнерський характер, здійснювалася УВО та ОУН з політичною, національно-визвольною метою та з цих причин не може бути

юридично кваліфікована як шпигунство на користь ворожих держав, враховуючи державотворчу позицію українських націоналістів.

У складній та аргументованій полеміці із науковцями різних наукових напрямів дисертант встановив, що співпраця українських націоналістів з нацистською Німеччиною на початкових етапах Другої світової війни ставила на меті здобуття української державності. Після відмови Гітлера від визнання Акту відновлення української державності 30 червня 1941 р. в мирну та збройну опозицію до нацизму переходить ОУН (б). Згодом до антигітлерівської боротьби приєдналися окремі структури ОУН (м) та Поліська Січ Т. Бульби-Боровця, котрі з цією метою інкорпорувалися у подальшому до УПА.

Вважаємо достатньо ґрунтовно дослідженим аспектом даної проблеми співставлення доктринальних засад міжнародно-правової регламентації національно-визвольної боротьби та концептуальних основ діяльності українських націоналістів. І.О. Мамонтов довів, що вже у довоєнний період та роки Другої світової війни ґрунтувалися на спільній основі – праві народів на самовизначення, відтак в багатьох моментах співпадали чи були ідейно близькими. Поділяємо твердження автора дисертації про те, що боротьба збройних формувань українського націоналістичного руху у контексті міжнародно-правового регулювання була легітимною; її стратегія і тактика відповідали нормам міжнародних конвенцій, які регламентували національно-визвольну боротьбу (стор. 15).

Абсолютно підтримуємо аргументовано доведену позицію І.О. Мамонтова про те, що протистояння тоталітарному режиму СРСР здійснювалося українським рухом опору у відповідності з проголошеним конституційним законодавством УРСР/СРСР правом народів на самовизначення, аж до декларованого радянськими Конституціями права виходу союзних республік з Союзу РСР. На основі цього автор дисертації визначив, що боротьба українських націоналістів із тоталітарним режимом СРСР, маючи правозастосовчий характер, мала відповідні ознаки правомірності.

Автор вперше у юридичній науці здійснив комплексне співставлення боротьби збройних формувань УПА із статутними нормами ООН, міжнародними конвенціями та іншими міжнародними актами права, що регулювали право народів на самовизначення. У даному аспекті дослідження І.О. Мамонтов прийшов до висновку про у цілому правомірність боротьби УПА у міжнародному праві.

Дослідження автором міжнародно-правових аспектів діяльності представницьких органів та міжнародних організацій українського націоналістичного руху засвідчило, що дані організації створювалися на засадах чинних на той історичний час міжнародних норм, з метою реалізації права на самовизначення не лише українським народом, а й іншими народами, що на той час перебували у складі СРСР (стор. 174 – 187).

Матеріали дослідження. Основні положення дисертації І.О. Мамонтов у 23 публікаціях, з яких 8 він опублікував у фахових виданнях України з юридичних наук (3 у збірниках, що входять до науково-метричних баз даних), 2 – у фахових виданнях України з історичних наук, 2 – в іноземних наукових виданнях, а також 11 – у збірниках матеріалів різноманітних наукових конференцій.

Вирішення наукового завдання. Дисертація І.О. Мамонтова уміщує у собі вагомі результати, котрі у сукупності вирішують важливу наукову проблему. Вона, зокрема, полягає у тому, що увесь комплекс методологічного апарату, застосованого автором дисертації, виправдано застосовано для встановлення того факту, що український націоналістичний рух у його боротьбі з антидемократичними режимами протягом 1920-х–1950-х рр. мав правомірний характер, оскільки ставив за мету на практиці реалізувати право народів на самовизначення. У цьому процесі дисертант прийшов до такого висновку, звертаючись як до національних законів держав, у складі яких перебували українські землі, так і до міжнародного законодавства. Більш ширший аналіз подібних суспільно-політичних феноменів дав підстави І.О. Мамонтову прийти до висновку про те, що за подібними формами та методами діяли й інші

національно-визвольні та державотворчі рухи досліджуваного періоду – польська АК, «лісові брати» в державах Прибалтики, хорватські четники, радикальні єврейські організації в Британській Палестині тощо.

Результати дослідження можуть використовуватись у науково-дослідній діяльності – у дослідженнях правових проблем національно-визвольних рухів як в Україні, так і у інших країнах, також для розробки важливих і значимих історико-правових проблем, пов'язаних з вітчизняною історією ХХ ст., міжнародним правом, міжнародним гуманітарним правом та ін. Також результати даного дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі у процесі підготовки та викладання курсів з юридичних дисциплін “Історія держави і права України”, “Історія держави і права зарубіжних країн”, “Кримінальне право України”, “Міжнародне право”, а також таких дисциплін “Політологія” та “Соціологія”, у рамках викладання яких, до речі, І.О. Мамонтов вже реалізував результати даних досліджень, що підтверджується актом впровадження у навчальний процес, розміщеним у додатках до дисертації (стор. 230).

Окремо необхідно відзначити застосування результатів даного дисертаційного дослідження у законодавчому процесі, де автором дисертації було упроваджено положення і висновки застосовано у розробці положень Закону України “Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті” від 09.04.2015 р. № 314-VIII (стор. 229). Результати досліджень, викладені у даній дисертації, можуть бути застосовані під час удосконалення норм інших законодавчих актів, пов'язаних із статусом ветеранів війни, учасників бойових дій різних історичних періодів, законодавчих актів щодо реабілітації незаконно репресованих осіб тощо, що вже проводиться І.О. Мамонтовим, про що свідчать останні наукові публікації автора та подані у співавторстві із Народним депутатом України Юрієм Богданом Шухевичем відповідні проекти законів, інформація про які міститься на офіційному веб-сайті Верховної Ради України.

Зауваження. Необхідно зазначити, що визнаючи загалом високий науково-теоретичний і практично-прикладний рівень дисертаційної роботи І.О. Мамонтова, необхідно зазначити, що дана наукова робота містить також деякі дискурсивні позиції та притаманні абсолютно всім науковим дослідженням зауваження, серед яких найбільш суттєвими вважаємо наведені нижче.

1. У підрозділі 1.1. автор дисертації ґрунтовно проаналізував понятійно-категоріальний апарат, пов'язаний із поставленою науковою метою. Проте, вважаємо за потрібне вказати на той факт, що автору необхідно було б залучити до власного аналізу також такі поняття і терміни, як «форма» і «метод» протистояння українських націоналістів антидемократичним режимам, викласти власне тлумачення цих понять. Аналіз та авторське тлумачення таких понять було б доцільним з огляду на постійну апеляцію автора до форм і методів як основи об'єкту дослідження.

2. Автор у підрозділі 1.3. об'єднав аналіз джерельної бази разом із формуванням методологічного інструментарію. Таке поєднання двох окремих, хоча й пов'язаних між собою блоків дослідження, попри логічність викладення у даному підрозділі, вважаємо дискурсивним, бо у дисертаціях часто зустрічаються підходи, коли дані блоки дослідження викладаються у рамках окремих підрозділів (стор. 66 – 68).

3. Дослідження практики державотворчої діяльності ОУН обох фракцій у рамках протистояння гітлерівському режимові, здійснене І.О. Мамонтовим у підрозділі 2.2. дисертації, засвідчило застосування обома фракціями ОУН доволі різних форм і методів. Вважаємо за доцільне зауважити, що аналіз правових проблем даних форм і методів було б доцільно здійснювати більш пропорційно, бо у дисертації більше уваги приділено боротьбі із нацистами бандерівської ОУН, ніж мельниківської.

4. У підрозділі 2.3. І.О. Мамонтов детально та досить аргументовано і переконливо проаналізував протистояння українських націоналістів режиму СРСР, проте було б доцільно залучити більше наукових робіт тогочасних

радянських юристів для висвітлення правової доктрини щодо національно-визвольної боротьби зокрема. Було б корисним з однієї сторони – показати як у науковій радянській доктрині тлумачилося на той час право народів на самовизначення і на цьому тлі висвітлити практику його реалізації, зокрема в українському варіанті. Це додало б додаткової аргументації щодо правомірності боротьби ОУН і УПА з радянським тоталітарним режимом.

5. Автору дисертації потрібно було б додатково заглибитись у проблематику юридичних тонкощів щодо аспекту визнання воюючою стороною сил повстанців, коли їх державне утворення не набуло визнання іншими державами. У дисертації І.О. Мамонтов обстоює твердження, яке спирається на норми четвертої Гаазької конвенції 1907 року, де воюючою стороною визнається та сила, що відповідає її нормам, але доречно було б більш широко висвітлити дискусію серед вчених щодо цього вкрай дискусивного питання.

6. Наприкінці підрозділів 3.2. та 3.3. І.О. Мамонтов здійснює цілком вдалий компаративний аналіз протистояння радянському тоталітарному режимові інших антирадянських рухів опору: російського, чехословацького, польського, естонського, хорватського тощо. Проте, описуючи особливості прикладів протистояння і порівнюючи їх із рухом українських націоналістів, було б доцільним підсилити авторську аргументацію більш заглибленим правовим аналізом прикладів інших рухів опору за аналогією з ОУН і УПА. Це дало б можливість не тільки порівняти характерні особливості протистояння національно-визвольних рухів Східної Європи антидемократичним рухам, але й побачити правозастосовну практику антидемократичних режимів щодо рухів опору, дало б можливість виділити спільне та відмінне саме у правових особливостях боротьби таких рухів.

7. Також вважаємо за потрібне звернути увагу на те, що автору було б доцільно залучити до власного наукового дослідження правову оцінку боротьби інших рухів збройного опору як нацистському так і радянському режимам в українських землях у досліджуваний період. Такі рухи були

інспіровані різними політичними силами, проте об'єктивно існували: Армія Крайова, радянські партизанські з'єднання. Окремо варто було б проаналізувати правомірність діяльності похідних груп українських націоналістів поза етнічними межами України.

8. У дисертації зустрічаються русизми та інші орфографічні неточності. Природою цих вад, ймовірно, є застосування великої кількості російськомовних джерел, а також джерел походження спецслужб СРСР, що у цілому є позитивним, завдяки чому і було у цілому досягнуто позитивний об'єктивний ефект дослідження – неупереджений аналіз.

У той же час, слід зазначити, що висловлені зауваження у цілому носять рекомендаційний характер, не зменшують безсумнівно важливого наукового значення даного дисертаційного дослідження, яке характеризується унікальністю наукового підходу до вирішення поставленої мети і завдань, що, безперечно вдалося авторові здійснити у повній мірі. Дане дисертаційне дослідження є першим у сучасній юридичній науці комплексним дослідженням теорії і практики боротьби ОУН і УПА у правовому полі, тому становить важливе значення для сучасної теорії та історії держави і права не тільки України, а й міжнародно-правових проблем реалізації права народів на самовизначення.

Результати дослідження І.О. Мамонтова представлені у великій кількості наукових публікацій, серед яких є роботи німецькою мовою, видані у австрійському науковому виданні, є видання у Німеччині, в українських фахових юридичних наукових виданнях, серед яких є такі, що включені до міжнародних науково метричних баз, у матеріалах конференцій, на яких автор належним чином оприлюднював результати досліджень дисертації. Автореферат дисертації точно і одночасно у повній мірі відображає зміст дисертації, сам автореферат відповідає вимогам МОН України.

Висновок. Все наведене вище дає підстави визнати дисертацію «Український націоналістичний рух у протистоянні антидемократичним режимам у 1920-х – 1950-х рр.: історико-правове дослідження» завершеним

самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам п.п. 11, 13, 14 та іншим нормам «Порядку присудження наукового ступеня і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

Автор даної дисертації – Мамонтов Ігор Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

**Доцент кафедри теорії та історії
держави і права Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

 Н.Я. Рудий

«13» травня 2016 р.

Підпис _____
ЗАСВІДЧУЮ НАЧАЛЬНИК ВКЗ
ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

